

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИХ КРАЇНАХ: НАПРЯМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті представлено початки формування лексики спеціальних галузей у деяких південнослов'янських країнах, показано актуальні напрями діяльності південнослов'янських термінологів та констатовано певні виклики, що позначаються на формуванні мови нових галузей знань і сприяють удосконаленню вже наявних з огляду на історичні традиції в цій сфері. Окреслено два напрями роботи науковців регіону: практичний і теоретичний, приділено увагу галузевій термінологічній лексикографії, що посідає важливе місце у сфері інтересів південнослов'янських термінологів.

Ключові слова: південнослов'янські країни, термінологія, професійна галузь, комп'ютерна термінологія, термінологічні словники, глобалізація.

Для сучасного світу характерні всебічна політична взаємодія, тісні економічні та наукові контакти, активна міжкультурна комунікація та глобалізаційні процеси. З огляду на це головним завданням професійного спілкування є забезпечення ефективної співпраці фахівців у різних галузях, у тому числі в науковій і технічній. Оскільки в процесі поступу суспільства розвиток науки відбувався нерівномірно, для певних галузей знань можна більш-менш точно визначити час зародження і становлення їхніх термінологій.

Формування галузевих термінологій у південних слов'ян розпочалося досить давно. Як приклад можна навести літературний твір хорватського поета П. Хекторовича «Риболовля і риболовні заклинання» («Ribanje i ribarsko prigovaranje», 1568), у якому задіяно кілька спеціальних назв, пов'язаних з рибальством. Зародження словенської спеціальної термінології науковці датують другою половиною XVI ст. У часовому вимірі цей процес збігається з формуванням словенської літературної норми та появою окремих функціональних стилів¹, зокрема перших термінів — протестантських християнських назв. Утворення латинських, німецьких і словенських шкіл зумовило появу деяких освітніх термінів. У XVII ст. з'являється правнича та управлінська термінологія, у XVIII ст. відбувається становлення сільськогосподарської, медичної, математичної термінології, а в XIX ст. утверджується мовознавча термінологія.

¹ *Legan Ravnika A. Razvoj slovenskega strokovnega izrazja.* — <http://philologicalstudies.org/dokumenti/2008/vol2/2/4.pdf>; <https://books.google.com.ua/books?id=b88oFgxIy2gC&pg=PA47&lpg=PA47&dq=Andreja+Legan+Ravnika>.

Саме в XIX ст. у південних слов'ян починається системна робота зі створення галузевих термінологій, і вже на початок XX ст. сформувалося поняття наукового терміна як слова, що має спеціальне, чітко визначене в певній науковій галузі значення. Наприклад, хорватські терміни різних галузей, такі як *brojka, brzojav, cjenik, dalekozor, domovnica, glazba, gradilište, izlika, jedrenjak, kisik, obujam, podatci, predodžba, prirodoslovni, ratarstvo, skladba, spolnost, sredstvo, školstvo, tlakomjer, toplomjer, vodovod, zdravstvo, zračenje, zvjezdarnica* та ін., мовці доволі часто використовують у повсякденному мовленні. Зазвичай вони не замислюються над тим, як і коли зазначені одиниці стали невід'ємною частиною не лише хорватської термінології, а й взагалі хорватської мови, тобто складниками так званої мовної звички, властивої їхньому мовному середовищу. Наведені мовні одиниці не є такими давніми, як це може видатися на перший погляд. У XIX ст. їх створив (хорвати влучно використовують щодо цього слово *skovao* «скував») хорватський лексикограф, мовознавець, публіцист і природознавець Б. Шулек — учасник хорватського національного відродження Ілліризму, відомий просвітник XIX ст.² У передмові до першого тому «Німецько-хорватського словника» («Njemačko-hrvatski gječnik», 1853) він сформулював підходи, якими керувався при створенні нових термінологічних одиниць різних галузей знань³. Серед запозичень зі слов'янських мов найбільше використано богемізмів, чимало яких завдяки термінотворчій праці Б. Шулека і сьогодні вживається в писемному та усному мовленні: *dojam, dostatan, drevan, gorljiv, krajolik, odraz, okolnost, prednost, prirodopis, stanovište, uloga, zbirka, zemljovid*. Трапляються також росіянізми, запозичені за посередництвом інших мов, наприклад: *basna, čin, činovnik, izvyšeće, nacrt, pobornik, poslovice, savjet, strast, suprug(a), ushićenje, uvažiti, zadaća, zanimljiv*. Разом з тим не всі термінологічні утворення вченого фіксуються в наші дні, деякі з термінів стали загальноновживаними, наприклад такі назви хімічних елементів, як *dušik, kisik, ugljik i vodik*. Так, вийшли з ужитку назви *glinik* для алюмінію (сучас. *aluminij*), *smrdik* для бром (сучас. *brom*), *solik* для хлору (сучас. *klor*), *svjetlik* для фосфору (сучас. *fosfor*). Не використовуються вже термін *lučba* (у Б. Шулека — хімія; тепер — *kemija*), а також слова, якими позначено агрегатні стани речовин: *krutci* для твердих субстанцій (тепер — *krutine*), *tiječi* для рідин (тепер — *tekućine*) і *uzdušine* для газів (тепер — *plinovi*). У пошуку питомих одиниць Б. Шулек калькував головню німецькі слова. Так виникли загальновідомі *časopis* (від нім.

² У квітні 2016 р. виповнилося 200 років з дня народження Б. Шулека, який, будучи словаком за походженням, зробив чималий внесок у хорватське мовознавство. Учений спричинився до формування ботанічної, фізичної, хімічної, музичної, лісогосподарської наукової термінології. Своїми працями «Природознавство для реальних гімназій», «Хімія для кожного, Чи популярна хімія», «Виникнення музики та її природа», «Користь від догляду за лісами в триєдиному королівстві» та ін. він сприяв популяризації наукового знання.

³ «Гадаю, що ми зробимо краще, якщо вживатимемо насамперед наше слово, навіть якщо воно не є найкращим, аніж посіємо в мові силу чужорідного насіння. Якщо питоме слово невідповідне, воно дуже швидко зникне, бо мало не кожен мовець відразу відчує, що воно непридатне для використання. Важче викоринити чуже, якщо воно вкоренилося в мові. Нехай не думають, що я сам створював слова, я відшукував їх у сучасних книжках та словниках; я сам уважно перевіряв їх, розпитував друзів, чи існує в народі те чи інше слово, якого я потребував. І якщо звідки не надходило допомоги, я звертався до інших слов'янських мов, де таку підтримку завжди міг отримати» (див.: *Gostil I. Bogoslav Šulek. — Zagreb, 1996. — S. 72–74*).

Zeitschrift), *glasnogovornik* (від нім. Lautsprecher), *kolodvor* (від нім. Bahnhof) та ін. Хорвати завдячують ученому і своєю військовою термінологією⁴, над створенням якої для потреб реформованого хорватського війська він працював протягом 1870–1874 рр., керуючись при цьому хорватською мовною традицією та прийнятою на той час офіційною угорською термінологією. Саме Б. Шулек створив військовий статут того часу та збірник указів, використавши при цьому, крім наявних, низку власних військових термінів, більшість з яких уживається і сьогодні⁵, напр.: *bitnica*, *bojnik*, *častnik*, *desetnik*, *domobran*, *domobranstvo*, *nabojnjača*, *postrojba*, *satnik*, *satnija*, *službovnik*, *stegovnik*.

На відміну від хорватської ситуації, пов'язаної з нормуванням мови, коли процес створення термінології відбувався планово, у сербському середовищі він проходив стихійно, хоча здебільшого мав поступовий і спонтанний характер⁶. На потребу сербів у сформованій термінології та термінологічному словнику ще 1804 р. вказував П. Соларич у своєму «Ключику...» («Кључић у моје землеописаније»). Разом з тим передмова до виданого 1854 р. підручника А. Васоевича «Землѡписаніє старога свѣта по Анвилу и Гютрѣ» засвідчує, що до середини XIX ст. ситуація з термінологічною роботою в країні майже не змінилася⁷. Початок становлення термінології в Сербії науковці пов'язують з діяльністю Товариства сербської словесності (Друштво српске словесности, 1841–1863), члени якого першими почали роботу над сербською термінологією. Їхній теоретичний і практичний внесок у її формування полягав передусім у розробці певної концепції термінологічної діяльності в країні: 1) усунення термінів на основі грецької і латинської мов, їх калькування чи створення відповідних нових назв; 2) позитивне ставлення до російської/слов'янської лексичної спадщини. Хоча члени товариства чітко висловлювалися проти використання інтернаціональної лексики, слов'янізми вони розглядали як частину спільної культурної спадщини, тож ставлення до них з огляду на це мало бути кардинально іншим, ніж до інтер-

⁴ Принагідно зазначимо, що роботу над військовою термінологією попередньо було розпочато в хорватській частині словника «Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe» (Веґ, 1853). Ї хорватський упорядник був досить добре ознайомлений з хорватською термінологічною традицією. Підтвердження цього — низка давніших військових термінів, які вже були наявні в зазначеному словнику: *časnik*, *satnik*, *prisega*, *zakletva*, *oružje*, *boj* тощо (Mamić M. Hrvatsko vojno nazivlje u rječniku Juridisch-politische Terminologie // Jezik. — 2007. — Br. 54. — S. 55–60).

⁵ Сучасники критикували Б. Шулека за пуристичний підхід до формування термінології, презирливо називаючи його терміни «шулекізмами». Це певною мірою можна пояснити науковою аргументацією вченого, спрямованою на спростування поширеної в той час безпідставної концепції В. Караджича щодо літературної спадщини хорватів, писаної штокавським діалектом, як сербської. Незважаючи на те, що Б. Шулек помер за 40 років до утворення Незалежної держави Хорватія, у СФРЮ його військові терміни називали «ендехівськими» та забороняли їх використання, хоча вчений лише продовжив той шлях розвитку, який було обрано хорватської мовою ще наприкінці XVII та у XVIII ст. завдяки діяльності П. Р. Вітезовича, І. Белостенеца, А. Ямбрешича (див.: *Gostl I. Op. cit.* — S. 99–100).

⁶ *Ивић П.* Развој терминологије у језику средњовековних Срба // Глас Српски Академије наука и уметности. СССХХV : Одељења језика и књижевности. — Београд, 1980. — Књ. 11. — С. 63–70; *Ивић П.* Српски народ и његов језик. — Сремски Карловци ; Нови Сад, 2001. — С. 209.

⁷ *Бјелаковић И. Г.* Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија). — Нови Сад, 2017. — С. 22.

націоналізмів⁸. На думку сербських дослідників, у становленні сербської термінології в другій половині XIX ст. неocenною є заслуга Лази Костица. Передусім треба відзначити його нововведення в юриспруденції. Як відомо, правнича термінологія на досліджуваних нами теренах належить до тих галузевих назв, які насамперед почали формуватися в країнах, що перебували у складі Австро-Угорської імперії⁹. Дослідник А. Міланович звернув увагу на два аспекти в поглядах Л. Костица щодо сербської правничої термінології. Перший стосується його теоретичних поглядів, викладених у коментарях до власних перекладів спеціальної юридичної літератури з німецької мови на сербську. Другий аспект пов'язаний з його новотворами в цій галузі, які вдало заповнювали лакуну в термінологічній системі сербської мови¹⁰. І хоча подальший розвиток сербської термінології відбувався шляхом запозичення дедалі більшої кількості інтернаціоналізмів на грецькій і латинській основах, здобутки сербських термінотворців були безсумнівними, оскільки до кінця 70-х років XIX ст. в сербській мові їм вдалося усунути варіації фонетичних і морфологічних форм, створити і стабілізувати основний кістяк термінології¹¹.

Новації в державному управлінні Австро-Угорщини після введення конституції (1849) забезпечили сприятливі умови для розвитку мов національних меншин у тих південнослов'янських країнах, які перебували під її владою. Усі мови в державі стали рівноправними, що сприяло і розвитку словенської мови. Зміни охопили такі галузеві термінології, як адміністративна, правнича, військова, з'явилися підручники, довідники з цих та інших галузей знань. З появою словника юридично-політичної термінології¹² активізувалося формування правничої термінології, серед творців якої були Я. Бабнік («Nemško-slovenska pravna terminologija», 1894; «Sledovi slovenskega prava», 1883), Х. Тум, Ф. Горшич («Prvo leto našega pravosodstva». — Kamnik, 1920; «Socialna zaščita dece in mladine», 1921). Термінологічна комісія, яка працювала над перекладом кодексу державних законів на словенських землях, керуючись теоретичними засадами щодо формування спеціальних назв, спиралася на лінгвістичні напрацювання Ф. Міклошича, Ф. Левстіка, А. Янежича. За сприятливої політичної ситуації, яка спричинилася до зміцнення національної самосвідомості словенців, комісії вдалося створити відповідне підґрунтя для розроблення військової термінології, що було здійснено А. Комелом, переважно для піхотних частин (усього він ви-

⁸ П. Івич стверджує, що хоч основу Товариства становили люди, які здебільшого були прихильні до ідей В. Караджича, проте вони були неготові прийняти народну мову і відмовитися від попередньої «слов'янської» спадщини (*Ивић П. Српски народ и његов језик...* — С. 165). Це цілком закономірно, оскільки, як зазначає М. І. Толстой, у переддуківський період вона розвивалася на тлі народної лексики, яка служила номінацією всіх нейтральних та неспеціальних понять, предметів і дій. Він підкреслює, що великий вплив на формування сербської термінології у XVIII ст. мала «вже сформована російська природничо-наукова і філософсько-гуманітарна термінологія, яка, однак, до “високого” мовного стилю не належала» (*Толстой Н. Студије и чланци из историје српског књижевног језика.* — Београд, 2004. — С. 138).

⁹ Цьому, зокрема, сприяло видання словника: *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe.* — Веč, 1853. — 154 S.

¹⁰ *Міланович А.* Розвій терминолошке мисли у 19 веку: допринос Лазе Костића // *Словенска терминологија данас.* Књига сажетака. — Београд, 2016. — С. 32.

¹¹ *Ивић П.* Српски народ и његов језик... — С. 292–294.

¹² *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs...*

дав 19 розрахованих для війська книг). Комел не створив окремого словника своєї термінології — кожна з його призначених для війська книг містила німецько-словенський та словенсько-німецький словники, спеціальні тексти та додатки. Варто відзначити в діяльності словенських термінотворців того часу пуристичні тенденції, витоки яких сягають початку нормування словенської мови в XVI–XVII ст.¹³

Потреби болгар у сформованій науковій термінології стали особливо відчутними в другій половині XIX ст. Прототипом Академії наук у Болгарії було Болгарське літературне товариство, що утворилося наприкінці 60-х років XIX ст. у м. Браїла (сьогодні — Румунія) як громадська організація. Своїм першочерговим завданням воно вважало вдосконалення болгарської мови¹⁴, у тому числі її термінологічної підсистеми. Перші матеріали товариства стосуються суспільно-історичної термінології¹⁵, дещо пізніше, на початку XX ст., у «Журналі Болгарської академії наук» («Списание на Българската академия на науките») вже представлено публікації з різних галузей, що свідчило про значний прогрес у формуванні термінологічної системи болгарської мови. Оскільки основним напрямом дослідницької діяльності БАН у перші роки після її утворення в 1911 р. були всебічне вивчення й опис рідної держави, її історії, мови, культури, географії, флори, фауни тощо, чільне місце на сторінках згаданого видання посіли праці з геології та мінералогії, біології (флора і фауна Болгарії), палеонтології, фізики, хімії, сейсмології та сейсмографії, математики¹⁶. Представляючи досягнення цих галузей та результати наукових експедицій в різні регіони Болгарії, науковці оперували вже сформованими термінологічними системами.

Короткий огляд шляху формування лексики спеціальних галузей у деяких південнослов'янських народів створює певне уявлення про традиції, які склалися в регіоні щодо цього питання. Варто зазначити, що проблеми, які останніми роками стають предметом аналізу місцевих дослідників, дають можливість виявити шляхи вдосконалення наявних галузевих термінологій та окреслити підходи до формування нових, виходячи з власних національних традицій. Вивчення низки сучасних праць з термінологічної проблематики в південних слов'ян показало, що науковці регіону переважно працюють у двох напрямках: практичному й теоретичному. Теоретичний напрям передбачає розгляд термінології з погляду її нормування та культури мови:

¹³ *Pogorelec B.* Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika // X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dodatek). — Ljubljana, 1974. — S. 1–11; *Goršič F.* Purizem in pravniški jezik // *Jezik in slovstvo*. — 1961. — Št. 7/1. — S. 23–26, 50–53.

¹⁴ *Стоянова Е. П.* Деякі аспекти мовної ситуації в Болгарії у зв'язку з її вступом до Європейського Союзу // *Мовознавство*. — 2010. — № 6. — С. 11.

¹⁵ Наприклад, «Нови паметници за историята на Българете и на техните съседни» (№ 1. — С. 36–60; № 2. — С. 52–68), де повідомляється про документи, які знайдено в бібліотеках Італії і які відкривають очі на певні періоди історії Болгарії.

¹⁶ *Бончев Г.* Принос към петрографията и минералогията на Рила планина // *Списание на Българската академия на науките*. — 1912. — № 2. — С. 1–176; *Петков Ст.* Хараците на България // Там же. — 1913. — № 7. — С. 1–44; *Петков Ст.* Принос към дилувіалната фауна на България // Там же. — С. 115–142; *Христов А.* Абсорбционна способност и повърхностно напрежение на етиловия етер // Там же. — 1912. — № 5. — С. 157–177; *Кънчев К.* Критични изследвания върху волфрамовите и волфрамо-хромовите съединения // Там же. — 1914. — № 9. — С. 75–94; *Вацов С.* Градиво за сеизмографията на България // Там же. — 1912. — № 2. — С. 225–228; *Попов К.* Върху уравненията на Фредхолма // Там же. — 1914. — № 9. — С. 48–74.

науковці аналізують терміни з позиції їх відповідності літературній нормі. При цьому дослідження термінологічних систем відбувається головню в межах лексикології, тобто термінологія науковцями розглядається як частина загального лексичного фонду мови, а до її аналізу застосовують термінологічний апарат сучасної лексикології. Практичний напрям полягає в моделюванні термінів за властивими мовам словотвірними моделями і правилами; сюди належить і така важлива галузь, як створення термінологічних словників — термінологічна лексикографія.

У статтях та монографічних дослідженнях, присвячених термінології, здебільшого розробляються окремі підсистеми певних наукових галузей, а також професійної, культурної сфер; результати цих досліджень є значним внеском у вивчення лексичних підсистем мов, особливо їхньої термінологічної підсистеми. І хоча в деяких працях, зокрема хорватських дослідників, починає викристалізовуватися певна методологія і формується поняттєвий термінологічний апарат¹⁷, усе ж дослідження з термінології, наприклад у Сербії, як стверджують науковці, досі тісно пов'язані з лексикологічними¹⁸.

У комплексі досліджуваних проблем теоретичного характеру заслуговує на увагу намагання науковців увести в обіг у хорватському мовознавстві питому назву «*znanstveno nazivlje*» (*nazivlje* — «сукупність спеціальних назв») для звичного для нас в ужитку інтернаціонального терміна «термінологія». Так, наприклад, М. Міхалевич наполягає на використанні його в хорватській лінгвістиці: «Ми можемо сукупності *спеціальних назв (nazivlje)* і *термінології* дати таке визначення: 1) сукупність наукових і спеціальних назв; 2) сукупність назв певної галузі (наукової, спеціальної, народної, жаргону тощо), отже, для назв, які за своїм змістом необов'язково є науковими. Ці ж співвідношення спостерігаємо щодо лексем назва і термін. Це стосується співвідношення назв *назва (naziv)* і *термін (termin)*» (тут і далі курсив наш. — В. Л.). Як вважає дослідниця, «*термінологія і сукупність наукових і спеціальних назв (nazivlje)*, *термін і назва* в ширшому значенні в ієрархічній структурі підпорядковують собі *термінологію (terminologiju)* чи *сукупність наукових і спеціальних назв (nazivlje)*, *термін і назву* у вузчому їх значенні»¹⁹. З огляду на наведені вище міркування щодо терміна «термінологія» дослідниця пропонує для уникнення його багатозначності вживати номінації «назва» і «сукупність назв» у їхньому вузчому значенні (наукова і спеціальна); для окреслення народних або жаргонних назв додавати до них означення «жаргонні» і «народні». Термін «термінологія» вона пропонує вживати як синонім до питомого хорватського «*nazivoslovlje*», який позначає галузь, що займається дослідженням наукових і спеціальних назв.

Таким чином, у хорватському мовознавстві питомий термін «*nazivlje*» для називання наукових і спеціальних галузей знань використовується замість назви «*terminologija*» в різних виданнях лінгвістичного характеру, енциклопедичних словниках, наукових працях, науково-популярних виданнях тощо.

¹⁷ *Mihaljević M. Odnos nazivlja i standarda (leksički odnosi u nazivlju i leksički odnosi u standardnome jeziku / L. Badurina, I. Pranjković, J. Silić (ur.) // Jezični varijeteti i nacionalni identiteti: prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini. — Zagreb, 2009. — S. 276–281.*

¹⁸ *Јовановић В. Српска војна лексика и терминологија. — Београд, 2016. — С. 56.*

¹⁹ *Mihaljević M. Op. cit. — S. 278.*

Серед проблем теоретичного і практичного характеру важливими є питання впорядкування галузевих термінологій та укладання термінологічних словників, у тому числі перекладних. Особливо це помітно в країнах, що вступили до ЄС. Наприклад, у Болгарії вже створено кілька галузевих термінологічних словників. Зокрема, М. Попова з Болгарської академії наук є керівником низки проектів з теоретичних і практичних проблем термінології. Проект «Теорія болгарської термінології» («Теория на българската терминология, 2007–2010») узагальнив досвід болгарської термінологічної школи за останні двадцять років. Роботу розпочато з «Правописного словника болгарської науково-технічної лексики» («Правописен речник на българската научно-техническа лексика, 1993–1997»), у якому представлені результати стандартизації та мовного нормування термінів, терміоелементів і термінологічної лексики загалом за допомогою словникового опису їхніх правописних типів. За ці роки видано «Термінологічний словник суспільних наук» («Терминологичен речник по обществено-политически науки, 2007–2009»), до якого ввійшли терміни з мовознавства, літературознавства, історії, філософії, логіки, психології, «Термінологічний словник природничих наук» («Терминологичен речник по природни науки, 2005–2007»), у якому вміщено терміни з астрономії, біології, фізики, фізичної географії, хімії тощо.

Використання новітніх комп'ютерних технологій Інститутом словенської мови ім. Ф. Рамовша уможливило надання користувачам термінологічних словників через інтернет. Щороку портал Фран (Fran) поповнюється новими словниками²⁰. Сьогодні на ньому представлено словники з фармацевтичної, геологічної, ботанічної, географічної термінологій, з автоматичної тощо. У 2013 р. у Словенії почав працювати сайт секції термінологічних словників, який містить додаткову інформацію про теорію терміна і термінологію, а також про поточні проекти секції. Нині там розміщено одинадцять термінологічних словників, ще два анонсовані²¹.

Сучасні лексикографічні комп'ютерні технології використовує хорватський термінологічний портал і база хорватської спеціальної термінології під назвою «Струна» («Struna»), які функціонують з 2008 р. На пропозицію Ради з нормування хорватської стандартної мови розпочато проект зі створення хорватської термінології, який фінансово підтримує Хорватський науковий фонд. З 2008 р. фонд двічі на рік оголошує конкурс щодо фінансової підтримки проектів з розроблення термінології спеціальних галузей. Національний координатор проекту — Інститут хорватської мови та мовознавства — надає наукову підтримку ухваленим проектам. Розбудова хорватської спеціальної термінології є активною формою термінологічного планування в Хорватії. У проекті «Струна» співпрацюють два відділи Інституту хорватської мови та мовознавства — загальної, порівняльної і комп'ютерної лінгвістики та хорватської стандартної мови, які відповідають за термінологічну і мовну фаховість проекту. До компетенції його учасників входять відбір назв та дотримання точності даних з різних наукових і професійних галузей. Наразі в проекті представлено спеціальні термінології тринадцяти галузей, десять з яких уже впорядковано (суднобудування, фізика, будівництво, картографія, геоінформатика, хімія, корозія, стоматологія, авіація). З

²⁰ <http://www.fran.si/>.

²¹ *Jemec Tomazin M.* Terminologišče in fran — dve mesti za dve vrsti uporabnikov // Словенска терминологија данас... — С. 96.

2012 р., користувачі можуть послуговуватися також термінологією зі сфери правових відносин у ЄС.

Практичний напрям роботи південнослов'янських термінологів пов'язаний з аналізом деяких специфічних сфер і галузей, які з огляду на певні особливості економічної, культурної, релігійної ситуації в країнах є для них особливо важливими. Зокрема, у Хорватії науковці розробляють термінологію туристичної галузі як важливого складника економіки південнослов'янського регіону. Так, 2001 р. вийшов друком «Словник туристичних назв» («Rječnik turizma») енциклопедичного характеру, укладений Б. Вуковичем і Н. Чавлек, у якому використано в нормовані сучасні галузеві назви. У другій його частині представлено двомовні словники туристичних назв: англійсько-хорватський та німецько-хорватський.

Болгарська дослідниця Н. Боянова здійснила порівняльний аналіз російської та болгарської термінології туризму. Цінним у праці науковця є і виклад певних теоретичних проблем, що стосуються терміна і термінології, спостереження над джерелами та способами формування термінів тощо, але найважливішими є її пропозиції й практичні напрацювання щодо укладання російсько-болгарського словника з цієї галузі ²².

Контрастивному дослідженню термінів у сфері культури присвячена праця македонської лінгвістки Я. Стрезовської «Термінологія та культурні відмінності — контрастивне дослідження реалій у німецькій і македонській мовах», матеріал якого корисний для перекладачів, особливо для тих, хто працює в туристичній галузі. За висновком дослідниці, точний переклад подекуди характеризує незначний відтинок дійсності, не властивий мові-реципієнту. Використання неточної назви створює викривлену картину реальності, що може призвести до непорозуміння між представниками обох культур, тому важливо працювати над пошуком відповідних назв, адекватних реаліям в обох мовах ²³.

Дослідники вивчають також механізми розмивання меж поля ісламських термінів. Так, на думку Д. Шипки, не можна категорично стверджувати, що існує абсолютна дефініція ісламських термінів. У різних студіях соціокогнітивної термінологічної школи стверджується, що введення термінології до конкретного (мусульманського) суспільного середовища впливає на критерії відмежування ісламських термінів від загальноновживаних слів, а отже, і на критерії включення їх до «Словника боснійських ісламських термінів», укладеного цим дослідником у співавторстві ²⁴. Такі критерії дали можливість авторам цієї праці дібрати відповідні терміни з різних джерел — від Корану до корпусу лексики, який зазнав подальшої фільтрації введенням до нього позитивних і негативних реєстрів (реєстрів з інформацією, яку назву вважати терміном, а яку — ні), багатоступеневої верифікації, необхідної у випадках, коли термін за графічною формою збігається із загальноновживаним словом, наприклад: *учити, проучити, намаз* ²⁵.

²² www.unwe.bg/.../Research%20Papers_vol1_2013_No5_N%...

²³ Стрезовска Ј Терминологијата и културните разлики — контрастивно истражување на реалитете во германскиот и македонскиот јазик // Словенска терминологија данас... — С. 50–51.

²⁴ Šipka D., Ćeman Samahudin I. Dictionary of Bosnian Islamic Terms. — S. 1, 2013. — 109 s.

²⁵ Шипка Д. Двојезична терминографија исламских термина // Словенска терминологија данас... — 2016. — С. 40.

Традиційно південнослов'янські термінологи приділяють увагу таким галузям, як медицина ²⁶, військова справа ²⁷, юриспруденція ²⁸, менеджмент ²⁹, педагогіка ³⁰, електротехніка ³¹.

З-поміж монографічних праць варто виділити дослідження словенських лінгвістів М. Ємец-Томазін «Словенська юридична термінологія. Від початків у 19 ст. до сьогодні» та М. Жагар-Карер «Термінологія між словником і текстом. Аналіз електротехнічної термінології». Зокрема, у монографії М. Ємец-Томазін розвиток правничої термінології представлено з погляду зміни перекладацьких концепцій і відтворення спеціальних назв з античних часів до сучасності, а також вказано на її важливу роль у реалізації функцій словенської мови як однієї з робочих мов у ЄС ³². М. Жагар-Карер розглядає електротехнічну термінологію на загальному термінологічному тлі. У першій частині праці висвітлюються принципи подавання електротехнічних термінів у тлумачних, термінологічних словниках, енциклопедіях та ін., що дає можливість порівняти їх дефініції в різних джерелах; у другій частині досліджується електротехнічна термінологія на матеріалі спеціальних текстів з цієї галузі. Типи текстів згруповано відповідно до ситуації спілкування. Електротехнічні тексти поділено на наукові, професійні, загальноосвітні, спеціальні дидактичні, дидактично-практичні, спеціальні практичні, що з погляду вживання терміна в різних ситуаціях створює можливості для встановлення нових зв'язків між терміном і поняттям ³³.

У дослідженнях південнослов'янських термінологів важливе місце відведено впливу англійської мови на галузеві термінології. Про актуальність даної проблеми свідчить той факт, що вона стала предметом розгляду на міжнародній конференції в Любляні 2003 р. «Термінологія в часи глобалізації» та на останній термінологічній конференції в Белграді 2016 р., на яких учені намагалися випрацювати спільні заходи протидії глобалізаційним впливам ³⁴. Закономірно, що ця проблема є предметом дослідження і в дисертаційних роботах південнослов'янських лінгвістів, зокрема сербського вченого М. Ташича ³⁵.

²⁶ Grubić Kezele T. Hrvatsko nazivlje u medicini. — https://bib.irb.hr/datoteka/791407.Grubi-Kezele_finalni.pdf.

²⁷ Јовановић В. Оп. cit; Мамић М. Оп. cit. — С. 55–60.

²⁸ Drinčić G. Prevođenje stručnih tekstova iz oblasti prava: komponentna analiza kao prevodilački postupak // Lingua Montenegrina. — Cetinje, 2010. — God. 3. Br. 6. — С. 95–105 (У праці йдеться про спеціальний переклад з англійської мови на нещодавно визнану офіційною чорногорську мову); Jemec Tomazin M. Slovenska pravna terminologija. Od začetkov v 19. stoletju do danes. — Ljubljana, 2010. — 258 s.

²⁹ Мамић Г.Д. Прилог развоју модела стандардизације терминологије менаџмента у организацији. — Београд, 2012. — 286 с.

³⁰ Поткоњак Н.М. Чувајмо и поштујмо српску педагошку терминологију. — <http://www.sao.org.rs/documents/REFERAT.pdf>.

³¹ Žagar Karer M. Terminologija med slovarjem in besedilom. Analiza elektrotehniške terminologije). — Ljubljana, 2011. — 256 s.

³² Jemec Tomazin M. Оп. cit.

³³ Žagar Karer M. Оп. cit.

³⁴ Див., зокрема: Bokal Lj. Znamenja angleščine kot globalnega jezika v slovenščini, še posebej s stališča terminologije // Terminologija v času globalizacije. — Ljubljana, 2004. — С. 45–55; Hudeček L. Anglizmi u hrvatskome nazivlju // Slovenska terminologija danas... — С. 30.

³⁵ Tasić M. Uticaj engleskog jezika na stručnu mašinsku terminologiju // Komunikacija i kultura online. — 2010. — God. 1. Br. 1.— С. 162–182. Не останне

У контексті цього питання варто розглянути ще одну важливу спеціальну галузь термінології — комп'ютерну, особливе місце якої серед інших галузевих термінологій південнослов'янських мов також зумовлено світовою глобалізацією, інтенсивними міжнародними зв'язками і зростанням впливу англійської мови як зачинателя номінації у сфері комп'ютерних технологій.

Відомо, що мова комп'ютерної галузі більше, ніж інші галузеві термінології, зазнає впливу жаргону, а провідна роль у фаховій комунікації працівників цієї галузі належить англіцизмам. З огляду на це заслуговує на увагу спроба хорватських дослідників розв'язати низку теоретичних проблем, пов'язаних зі співвідношенням термінології і стандарту (стандартизованої мови). Йдеться передусім про вплив жаргону на цю сферу, через що виникають проблеми з нормуванням термінології, труднощі в порівняльному аналізі лексичних відношень у термінології та в стандартизованій мові в цілому.

Досліджуючи такі жаргонні одиниці, як *kompjuter*, *komp*, *kanta* (računalo ³⁶), *forvardirati* (prosljediti), *daunloudati / daulondovati / daulondirati* (prezuzeti), *bug / bubica* (pogreška), *štakor* (miš), *mejlati / emajlirati* (poslati e-poruku), *šerati* (dijeliti) та ін., й описуючи нормування в науковій термінології, хорватські лінгвісти М. Міхалевич та А. Халоня зазначають, що порівняно зі стандартизованою комп'ютерною термінологією жаргонові не властиві процеси нормування, оскільки назви в ньому виникають спонтанно. У своїй праці «Від комп'ютерного жаргону до комп'ютерної термінології» ³⁷ як фактичний матеріал вони використали значний мовний корпус, що охоплює всі друковані або доступні для користувачів в інтернеті словники, а також матеріали з різних інтернет-сторінок, форумів, блогів, суспільних мереж. Науковці не оминули увагою пропозицій щодо комп'ютерних назв, які надходили від студентів, хакерів, фахівців-інформатиків. Дослідники наголошують, що значною проблемою у створенні та нормуванні хорватської комп'ютерної термінології є нерозуміння користувачами межі між комп'ютерним жаргоном, який використовується фахівцями в щоденній практиці, і комп'ютерною термінологією як частиною хорватського стандарту. М. Міхалевич та А. Халоня вказують на традиційні для місцевих термінологічних досліджень проблеми — комп'ютерний жаргон в англійській і хорватській мовах, а також розглядають способи творення хорватської комп'ютерної термінології (запозичення англійських назв, інтернаціоналізми, термінологізація, ретермінологізація, питомі утворення, яким, на їхню думку, належить першість у хорватському стандарті ³⁸) та підходи до її нормування і включення в стандартизовану хорватську мову. Автори уклали порівняльний

місце в працях південнослов'янських термінологів, зокрема сербських, займає розгляд галузевих термінологій інших мов, наприклад арабської (див.: *Dorđević D. M. Sportska terminologija u standardnom arapskom jeziku*. — <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4096>; *Šoštarić A. I. Muzička terminologija u arapskom jeziku*. — <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4101>).

³⁶ Наведені в дужках назви належать до стандартизованої мови і відповідно можуть уживатися в різних її функціональних стилях.

³⁷ *Halonja A., Mihaljević M. Od računalnoga žargona do računalnoga nazivlja*. — Zagreb, 2012. — 229 s.

³⁸ Порівняймо висловлення щодо української термінології І. Огієнка: «Виявлося... що наша мова дуже гнучка і зовсім придатна для творення термінологічних назов» (Цит. за: *Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність*. — Л., 2006. — С. 200).

словник комп'ютерного жаргону та пропонування для вживання стандартизованих назв.

Подібною за тематикою дослідження є праця болгарського термінолога Л. Кирова «Еволюція болгарської комп'ютерної термінології і комп'ютерний жаргон», присвячена динаміці розвитку комп'ютерного професіолекту та обґрунтуванню необхідності досліджень у цій галузі³⁹. Наголошуючи на необхідності впливу мовознавців на нормування комп'ютерної термінології та комп'ютерний жаргон, Л. Кирова особливу увагу звертає на зміни у сфері запозичень: від латинізмів на початковому етапі до англіцизмів в останні роки. Пристосування запозичень до системи болгарської мови свідчить про подальший її розвиток і дієвість мовних процесів на різних її рівнях.

Зазначена проблема певною мірою порушується в статті чорногорського лінгвіста І. Івановича, присвяченій проблемам використання мовних корпусів і комп'ютерних технологій у традиційних лінгвістичних дослідженнях, які починають утверджуватися в Чорногорії⁴⁰. Розвідка опублікована чорногорською мовою з використанням чорногорської комп'ютерної термінології.

Отже, термінологічні дослідження в південнослов'янських країнах з кожним роком набувають дедалі більшої ваги. На часі також питання вдосконалення наукового стилю, який у різних південнослов'янських мовах розвивався нерівномірно, не просто відбувалося його становлення.

Для стандартизації наукової і фахової термінології, а також для забезпечення взаєморозуміння між фахівцями, безсумнівно, важливим є утвердження однозначної термінології в документації, літературі, інформаційних носіях. Термінологи Хорватії й Болгарії намагаються встановити оптимальне співвідношення стандартизованої термінології та професійного жаргону в певній галузі. Необхідною умовою успішного завершення уніфікації термінології в міжнародному плані є попереднє впорядкування національної термінології в певній галузі науки або техніки, яке активно відбувається в Хорватії, Словенії, Болгарії.

Для поліпшення фахового опрацювання термінів, передусім лексикографічного, лінгвісти разом з фахівцями різних галузей знань працюють над створенням єдиної концепції укладання спеціальних словників. Важливою є роль наукових координаторів цих проєктів: Інституту хорватської мови та мовознавства, Інституту словенської мови ім. Фране Рамовша, Болгарської Академії наук. Їхні слухні пропозиції щодо створення термінографічних праць, установлення контактів з міжнародними термінологічними центрами, безсумнівно, сприяють виробленню чіткішої та ефективнішої стратегії мовної політики відповідно до нових потреб часу, що пришвидшує процеси нормалізації різних галузевих термінологій, відновлення їхньої автентичності при фіксації та у функціонуванні.

У перспективі плануємо розглянути проблеми нормування та гармонізації національних галузевих термінологій в умовах активної взаємодії різномовних термінологічних систем.

(Львів)

³⁹ Кирова Л. Еволюцията на българската компютърна терминология и компютърен жаргон. — <<http://www.liternet.bg/publish3/lkirova/gamers.htm>>; Кирова Л. Билингвизъм и диграфия в речта на българските геймъри // Там же.

⁴⁰ Ivanović I. Korpusna i računarska lingvistika kroz crnogorski jezik // Lingua Montenegrina. — Podgorica, 2011. — God. 4/1. Br. 7. — S. 128–137.

L. P. VASYLYEVA

**TERMINOLOGICAL STUDIES IN SOUTH SLAVIC COUNTRIES:
TRENDS AND PROSPECTS**

The article focuses on the earliest lexicon formation of special fields in some South Slavic countries; the urgent directions of the South Slavic terminologists' work were outlined. Certain challenges which are essential for the language formation in new fields of knowledge as well as the improvement of already existing ones were identified taking into account the historical traditions concerning this particular issue. The two directions of the scientists' work in the region were investigated: practical and theoretical. Special attention was paid to the special terminological lexicography, which constitutes the practical domain of scientific studies and plays an important role in the sphere of South Slavic terminologists' interests.

Keywords: South Slavic countries, terminology, professional field, computer terminology, terminological dictionaries, globalization.